

funkční adekvátnosti, s důrazem na specifickou funkci jazyka uměleckého.

Mnohé z těchto myšlenek nám dnes znějí jako samozřejmé. Pro pochopení jejich převratného dosahu je proto třeba přenést se o 60 až 70 let zpět a ocitovat tato Havránkova slova (1929): „Vědecké lingvistické bádání skoro po celé 19. století o spisovný jazyk a zvláště o současný spisovný jazyk hrubě nedbalo. Předmětem této lingvistiky 19. stol., genetické, byl vývoj jazyka.“ K dokreslení této atmosféry ocitujeme ještě stanovisko J. Zubatého v podání Mathesiově (1932): „Bohu budiž žalováno, že česká bohemistika ze samé lásky k mrtvému spisovnému jazyku dob minulých téměř úplně zapomíná na studium živého spisovného jazyka doby naší.“

Snad – i s pomocí těchto citátů – může si současník udělat představu o významu Havránkových studií Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura a Obecné zásady pro kulturu jazyka (1932). Měly (mimo jiné) osvobozující vliv na spisovatele, pronásledované dosud různými puristickými zákazy a příkazy. K tomu srov. např. I. Olbracht (1939): „S tímto doktorováním na živoucím, zdravém a krásném stvoření, jímž jest jazyk, jest bohudík skoncováno. A to je první velká zásluha, kterou má český jazykozpyt o naše přsemnictví. A že jest naše řeč živá, zdravá, vždy nového vývoje schopná, to jsme snad vždy tušili, ale věděti nás to naučila také teprve novější filologie. To jest její druhá velká zásluha.“ Nikdy před tím, ale ani potom už nedošlo k takové „symbióze“ lingvistů a spisovatelů jako právě v 30. letech. Havránek s Mathesiem založili prestižní, funkčně strukturalisticky orientovaný časopis Slovo a slovesnost (1935), dodneška reprezentující a prezentující aktuální teoretické podněty. V předválečném období v něm publikovali vedle lingvistů své názory na jazyk, styl, jazykové normy, výstavbu uměleckých textů nejvýznamnější čeští spisovatelé. – Zásluhou Havránkovou je i to, že se mohl habilitovat a v Brně působit Roman Jakobson – jeden z nejvýznamnějších lingvistů světových: jako Žid musel uprchnout před nacisty do USA a stal se na Harwardu dominantní osobností mezinárodní lingvistiky.

Po válce byl Havránek povolán do Prahy. Stal se vedoucím katedry bohemistiky na FF UK a po vzniku Akademie ČSAV dlouhodobým ředitelem Ústavu pro jazyk český. Byl redaktorem mnoha lingvistických časopisů a předsedou nebo členem mnoha mezinárodních lingvistických organizací, orgánů a ko-

misí, všude však prvkem iniciativním, stimulačním, ba inspirujícím, a proto respektovaným. Přitom stačil reagovat i na nejnovější lingvistické teorie a podněty.

Nemohu tu vypočítávat všechny Havránkovy funkce a jejich konsekvence. Chci však na jejich pozadí a na základě vlastních zkušeností (téměř 10 let jsem byl vědeckým sekretářem Mezinárodní gramatické komise, kterou řídil) říci o Havránkovi toto:

a) Havránek nebyl typ „narcisoidního“ vědce. Naopak: staral se až do smrti o rozvoj (tematický i personální) „svého“ oboru: „věděti“ o každém (i nejmladším) talentovaném lingvistovi od Aše až po Košice a záleželo mu na jeho uplatnění. Stručně řečeno: Staral se nikoli o svou prestiž, ale o obor.

b) Havránek stimuloval a v mnoha případech přímo řídil velké lingvistické projekty, zvl. slovníkové povahy, zaštiťoval je, hledal pro ně lidi, finanční zdroje, institucionální zastřešení aj. Patří k nim i Slovník staroslovenský a etymologický, světově dnes ceněné publikace.

c) Havránek ani po odchodu do Prahy na Brno nezapomněl: brněnští kandidáti lingvistiky byli pro něho stejnými „dětmi“ jako kandidáti z Prahy. Vyvažoval tak moudře (trvalé) latentní napětí Praha – Brno.

Co říci závěrem? Přál bych lingvistice, ale i jiným oborům, aby měly takovou osobnost – vidoucí, vědoucí a schopnou integrovat jak individuality, tak velké aktuální cíle a oborové projekty.

M. Grepl

Vilém Chmelař (1892 – 1988)

Před deseti lety, 21.6. 1988, zemřel čelný představitel brněnské psychologické školy, profesor na Filozofické a Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, posléze prodekan a děkan, Vilém Chmelař, DrSc., člen korespondent ČSAV, jejíž tehdejší Psychologickou laboratoř v Brně po ukončení svého učitelského působení vedl ještě řadu let. Chmelařův badatelský profil i jeho implicitní filozofii nejlépe vystihl jeden z jeho blízkých spolupracovníků Robert Konečný (Čs. psychologie, XVI, 4-5, 1972), z nedávných příspěvků je tu pěkné, ale trochu idylické vylíčení Chmelařova životního stylu a působení z pera jednoho z jeho žáků – Josefa Viewegha (Sborník prací FFBU I 27, 1993).

Jestliže tento medailon vychází v době, kdy se častěji vracíme k vývoji na fakultě a univerzitě po roce 1948, pak je namístě, abychom do tohoto kontextu včlenili také působení Viléma Chmelaře. Jestliže někdo byl krátce po roce 1948 děkanem fakulty, svědčilo to o tom, že měl důvěru stranického vedení. Chmelař se jistě snažil využívat svého vlivu ve prospěch oboru – ovšem s příslovečnou opatrností. Zůstává otevřená otázka, co věděl o vylučování svých studentů a diskriminaci svých spolupracovníků, kteří podrželi větší distanci k novému režimu. Nelze mu vytknout, že by někomu vědomě uškodil, může však vyvstat otázka, zda vykonal v tíživých dobách vše, co mohl ve svých čelných funkcích vykonat. Zvláště křiklavý byl případ doc. Ludmily Kolářkové, jejíž senzibilní organismus trádal také vlivem trpké reflexe, že se jí nedostalo potřebné podpory na fakultě. I když byl Chmelařův vliv umírňující, nebylo možné očekávat, že by se byl v daném případě postavil proti zglajchšaltovaným horlitelům typu Františka Trávníčka.

Na Chmelařovo filozofické krédo bylo možné jen usuzovat z letných poznámek nebo z čtení mezi řádky; nikdy své světonázorové stanovisko nedal najevo v době, kdy to bylo možné, natož po roce 1948. Slovo komunismus zřejmě neměl rád, a když to bylo nutné, vyjádřil se poněkud eufemicky, třeba konstatováním, že „někdo vstoupil do marxistických řad“.

Působení Viléma Chmelaře je třeba hodnotit v rámci brněnské psychologické školy a zahrnout sem otázku, jak navázal a rozvíjel spolupráci se zakladatelem Psychologického ústavu Mihajlem Rostoharem. Osobnostně se lišili v některých směrech přímo diametrálně. Jestliže ke ctnostem Rostoharovým patřila statečnost, ctností Chmelařovou byla opatrnost. Jeho nabádání, „abychom nenarazili“, se stalo příslovečné. Naproti tomu Rostohar nikdy neváhal vstoupit do názorových sporů. Rostohar měl blízko k Františku Marešovi, zatímco Chmelař k Františku Krejčímu, s nímž se Rostohar celá desetiletí názorově střetával. Avšak pokud jde o metodologické zaměření, oba spojovalo přesvědčení o prioritě experimentálního přístupu k řešení psychologických problémů. Chmelař nezdůrazňoval ve svých výzkumech na téma, které předtím vytyčil a rozpracoval Rostohar, ale ve svém řešení uplatnil příslovečnou vytrvalost, přesnost i metodologickou vynalézavost ve volbě přístrojové techniky. Na roz-

díl od Rostohara dával přednost teoriím malého dosahu (v oblasti percepce a pozornosti).

Při příležitosti jednoho z jubileí Viléma Chmelaře, která se pravidelně oslavovala každých pět let, tehdejší nestor českých psychologů Václav Příhoda poznamenal, že jubilant nemá nepřátel. Bylo tomu skutečně tak, patrně díky již zmíněné opatrnosti a rovněž asi v důsledku indirektivního způsobu ovlivňování druhých, jemuž Chmelař dával přednost. Jako člověka úsporných gest nebylo asi snadné zachytit ho v karikaturní zkratce. Pokud by se byl o to někdo pokusil, patrně by z toho vyšel soustředěný muž u pracovního stolu nejméně s dvěma stopkami: zachycovalo by se tím jednak jeho dlouhodobé zaměření na časový průběh poznávacích procesů, jednak jeho osobní styl; evidoval minuty svého času až do vysokého věku. Tedy forma perfekcionismu. Málokdo uskutečňoval s takovou důsledností jako on Kiplingův apel: „Svémi vteřinami všemi mně, čase, jak bych závodník byl, služ!“

Ke kladným rysům Chmelařova badatelského profilu patří, že se ani v pozdějším věku nespokojoval s dosaženou úrovní svých výzkumů a zůstával otevřený vůči novým postupům (psychofyzologie, matematická analýza). Je škoda, že se nepodařilo zajistit vydání syntetické práce shrnující zkoumání v oblasti vnímání a pozornosti, jak byla avizována při příležitosti Chmelařových osmdesátin. I tak jsou jeho četné časopisecké studie významnými dokumenty svědčícími o přínosu, který představují osobnosti a práce brněnské psychologické školy (M. Rostohar, V. Chmelař, F. Kratina, R. Konečný, L. Kolářková, E. Pejchovský, J. Burjanek ad.) pro vývoj české experimentální psychologie.

J. Švancara

Před deseti lety zemřel profesor František Kalousek

Profesor PhDr. František Kalousek byl teprve druhým ordinářem oboru archeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Ústav pro prehistorii a protohistorii (pozdější katedra prehistorie, katedra archeologie, dnešní Ústav archeologie a muzeologie) zde totiž vznikl teprve začátkem 30. let a jednací učitel František Kalousek spolu se svým přítelem a kolegou Karlem Tihelkou se